

ԺԱՄԱՆԱԿ

ԳԱՆԴԷՍ ԳԱՅՐԵՆԱՆՈՒԷՐ

11 ՄԱՅԻՍ

Ջ. ՏԱՐԻ 1868

ԹԻԻ 140

Կը հրապարակուի երկու շաբաթը անգամ իւր շաբաթը օրերը :
Բաժանորդագրութեան գինը տարեկան 5 ածաթի Սէ ձիւթի խմելի :

Դուրս ելլալէ քաղաքի ծախսը ծախսը արտադրութեան գինը :
Ստորագրութեան գինը արտադրութեան գինը :

Բոլոր Ազգի իրաւամբ ողբաց այնպիսի մեծ անձի մը տարածած մահը, որ իր կատարելութեան ձիւթերով, (Պատմական Տէրութեան և իր Ազգին մատուցած հաւատարմութեան ձիւթերով) խիստ նշանակաւոր եղած, և բարձր պաշտօններու հասած էր. ու աւելի բարձր ու պայծառ ապագայի մ'ալ ակնկալութիւնը կուտար :

Այս անձն էր Ալաթօն Գրիգոր Էֆէնտի, որ ի Փարիզ ասորիւ 22 ին մահկանացուն կընքելով, մարմինը փոխադրեցաւ ի Վոլիս, և հինգ շաբաթի, մայիս 9, նմանը չունենալով փառաւորութեամբ թաղուեցաւ ի խաղաղ իր նախնեաց դամբանարանը :

Բոլոր Երուսաղիմ և աղգային թերթերը Ալաթօն Էֆէնտիին տարածած մահը ողբալով, անոր կատարելութեան ձիւթերը, սիրան ու միտքը և տարած մեծ ծառայութիւնները մանրամասն թուեցին. յամանակն ալ իբրեւ աղգային թերթ այս պարտքը կը փութայ հատուցանել :

Արգարեւ Ալաթօն Գրիգոր Էֆէնտիի ծնունդը, յառաջագիմութիւնը, կեանքը, գործերը աղգային ժամանակակից պատմութեան մէջ կարեւոր ու խորհրդաւոր տեղ մը կը բռնեն : Անոր սկզբունքները և կենաց խորհուրդը նշանակաւոր աղգային մը, Վսեմ. Օսեան Գրիգոր Էֆէնտիի խօսած դամբանականին մէջ խիստ վայելուչ և ճարտար նկարագիր մը կը հաւանդուի, արժան կը համարինք նոյն սքանչելի Դամբանականը ամբողջապէս ներկայացնել մեր ընթերցողաց :

“ Այս մարդը՝ որուն այս բաղմունքիւնը մարդկութեան ու բարեկամութեան յետին մեծարանքը մատուցանելու եղած է, ընդհանուր համակրութեան փառաւոր ցոյցերով շրջապատեալ կուգայ մեր մէջ, փառաց բարձունքէն իր ընտրած համեստ գիւղին համեստ գերեզմանատանը մէջ իջնալու համար : Փառաց կոչեալ էր ի ծննդէն՝ Ալաթօն Էֆէնտի, աշխատութիւնն ու գիտութիւնը բարձրացուցին զինքը. իր տաղանդով՝ Տէրութեան պաշտօններու մէջ մինչև հիմա քրիստոնէից անմատչելի բարձրութեան մը հասաւ. իր բնաւորութեամբը ընդհանուր հասարակութեան սիրելի անձն եղաւ և սկզբունքներով իր աղգին յառաջգիմութեանը ծառայեց : ”

“ Թող ուրիշներ յակճիւս մնան իր փառքին առջին և իր տաղանդն ու բնաւորութիւնը զրուատեն. իսկ ես որ շարունակ տասն և չորս տարի իրեն հետ գաղափարաց հաղորդակցութեան մէջ ապրեցայ, իր գերեզմանին վրայ՝ կուղեմ միայն հռչակել ինչ որ իր կեանքին մէջ մասնաւոր սիրով սիրեցի—իր սկզբունքները : Հասեր կան որ սկզբունք ունինք կրօն, այլքանինք կան որ կը գեղեկին : Ալաթօն Էֆէնտի ամեն պարագայի ու ամեն վիճակի մէջ հաւատարիմ մնաց իր սկզբունքներուն, և միայն ի պահանջել հարկին արտաքին ձեւը միայն զոհելով անաստան կեցաւ իր ներքին համոզմանցը մէջ : — Ոչ որ աւելի դրական կերպով կըմբռնէ աղաւորութեան յարգըն և արժեքը՝ քան տնտեսագէտ մը : Ալաթօն Էֆէնտի այս գիտութեան ուսմանը մէջ

որ իր կեանքին մեծ մասը դադարեցուցած է՝ քաղեց իր բոլոր ոյժը ազատութեան հաւատալու համար : »

« Ինք այն մարդոցմէն չէր որ վերացեալ բանի մը համար կը վառվին . չունէր իր ներսի գին այն անդիմադրելի խանդը որ խորհրդաւ ծուծէնէ առաջ կանցնի և որ ապացայց չբռնառեւ հաւատալու և յարեալ համար . իրեն համար ազատութիւնը թրւաբանական ճշմարտութիւն մըն էր : — Այլ թո՛ւ է ֆէնտին պատմութեան իմաստասիրութենէն քաղած էր — ոչ նուազ նուիրական սկզբունք մը՝ այն է յառաջդիմութեան սկզբունքը, մարդկութեան ընթացքը պատմութեան մէջ անյորիւր և ազնազուրկ գիպումաց շարք մը չէ : Եւրոպայէն ի վերջնութեան վիճակէն սկսելով միշտ լաւագոյն վիճակի մը դիմած է և իւրաքանչիւր դար մարդկային յառաջդիմութեան այս մեծ գործողութեան մէջ իր բաժինն ունեցած է : Այս ճշմարտութենէն կը ծագի իւրաքանչիւր մարդու համար պարտաւորութիւն՝ մարդկութեան յառաջդիմութեանն աշխատելու , առանց հայրենիքի ու ազգի խորութեան : Այն սկզբունքները որոնց երբեք չստեց Ազաթօն էֆէնտինի կեանքը գիտցաւ նա վերածել նաև ազգային Արշալուծեան վերաբերեալ խնդրոյ , և այս մասին մատուցած ծառայութիւնքը չպիտի մոռցուին : Արիւ ծառայութիւն մը՝ որ մանաւանդ իր նոր ընդունած պաշտօնէն ետեւ պիտի կրնար մատուցանել , այն է որ ինք մեծապէս պիտի նպաստէր Հայերը որ օրի աւելի սիրելի ու յարգելի ընելու հերոսութեան առջև . . . : Բայց իր սրաշօտական ընթացքին երբ նոր բարձունքն էր թեւակոխած , երբ այնքան աշխատութեան լիով լիարժեք կրնուներ ճշմարտապէս ազատամիտ վեհապետէ մը , ա նոր խորհրդոյր մէջ բազմելու մեծ պատուոյն արժանանալով , և երբ ընդհանուր հասարակութիւնն իսկ ու Աւրոպայեան գաղափարահարութեամբ կողմնէր իր ընտրութիւնը , և իր սիրելի ազգն ու բաղնաթիւ բարեկամները ինչպէս նաև հերոսութիւնն անհամբեր կըստատեն իր փառաւոր դարձին , և ահա անողբելի անգութ հիւանդութիւն մը երբեք ամիս չարաչար տանջելէն ետեւ զինքը , խլեց կողոյց բոլորովին և այնքան մեծութենէն աճիւնը միայն թողուց աշխարհի վրայ : Ազաթօն էֆէնտին ոչ ևս է . . . »

« Եսանկ ահա աշխարհիս սկիզբէն ՚ի վեր ընդհանուր անվերջանալի հոսանք մը կը բռնէ

կը տանի ինչ որ կը ծնի . փառք , մեծութիւն , առաջնորդ , ինչ բանի որ կը յարի մարդս , ամեն բան կոչանայ . աւերակք աւերակաց վրայ կը գիպուին և ընդհանուր հեծութեան ձայն մը շուրջ կը պատէ մեռելոց և կենդանեաց բուրբալքը . և փոքր մի ևս և ահա հիւսիսէն անգամ , այնքան էից ու հեծութեանց բնակարանին իր անթիւ լուսաւոր աշխարհներով և անսահման հիանալեօր , այն ևս անհետանայ թերեւ . . . : Ի՞նչ պիտի ըլլայ մարդս , այն որ իր ազդեցուն գիտակցութեամբը ապրեցաւ , ներքին մարդը որ իր իղձը լուսն սահման չճանչցաւ այս աշխարհիս վրայ : Այլ իմ բարեկամս որ հոս անշունչ գիտակցեալ կը կենաս մեր աչոյց առջև , ես զքեզ չեմ նըկատեր չեմ կրնար նկատել իբրեւ մեռեալ բոլորովին : Անիւթական մաս մը կայ ՚ի քեզ որ կենդանութեանդ կը լուսաւորէր քու ըզգացմունքդ ու մտածութիւններդ և որ միայն կարող էր գեղեցիկացնել քու միտքի ու սրտի յատկութիւններդ . անիւ ճաճանչ մըն էր ՚ի քեզ անստուգելի յաւիտենական լուսոյն , որուն կերթայ անտարակցի խառնուել հոգին յեւ մահուան մարդուն : »

« Եւ մենք քու բարեկամներդ , և անոնց մէջ դոր խանդակած սիրով սիրեցիր տառնու չորս ամաց հետէ և որուն պահած է եղեր այս գառն փորձն ալ գերեզմանիդ վրայ իր անգոր բերնով արտասանելու այս գառն խօսքերը , մենք զորս որք ձգեցիր ՚ի քո սիրոյդ , մեր վերջին մնաց բարոյն ըսելով քեզի , այս միակ միւլթարութիւնը կը տանիք մեր հետ , և քու յիշատակդ մեր կենաց մնացեալ օրերուն ընկեր : »

Իսկ Ազաթօն էֆէնտին համառօտ կենսագիրը և վարքն ու հոգին խիստ արժանաւոր կերպով նկարագրուած գտնելով Վեր . Աերսէս օրբաղանի խօսած դամբանականին մէջ արժան կը համարիք այն պատուական դամբանականին նոյն մասերը հոս տանել :

« Օնաւ Ազաթօն Վրիգոր էֆէնտին յամի հետուն 1823 ի խառգիւղ , առաքինի , բարի բարեպաշտ , պատուաւոր և աշխատասէր ծրնողքէ . իւր ծնողաց գործը պարտիզպանութիւն էր , նա իր առաքինի պապուն հօրը և հօրեղօր առաքինի ու պարզ ճակատներուն վրայ թափուած քրտանց կաթիլներէն ճաշակեց աշխատասիրութեան քաղցրութիւնը , և անոնց յաշխատութենէ փայտարեալ ձեռքերնուն տակ տատախաբեր հոգին պողաբեր դառնալէն աշխատութեան մեծութիւնը սովորեցաւ անդրս

տին յանտիական հասակէն : իր վարժապետը բնութիւններ . նա իր ծնողքէն կորստական սակեց և արժաթոյ տեղ՝ անկորնչելի առաքին հոգիներ ժառանգեց : ուստի սիրեց առաքին հոգիներ և աշխատութիւններ : Խառնակ Ներսիսեան վարժարանի աշակերտ և բարեյիշատակ Պէղայիւրեան Սիրաիշ ամիրայի որդեգիր եղաւ . ձայնը խիստ գեղեցիկ ըլլալով , եկեղեցին դարձեալ թիւնալ կրէր . կատարելութիւնը այն ժամանակէն սկսաւ երեւալ վրան , վասն զի իր ձայնին գեղեցիկութեանը համար իրեն եղած արտաքին կարգի պատիւներէն և գովութիւններէն չէր շտնար . ուսման փափաքող էր , ուստի և քիչ ժամանակուան մէջ բաւական յառաջադիմութիւն ըրաւ : Հայ՝ Վաղ . Խառն . լեզուներու և մանթիմաթիքական ուսմանց մէջ . ամենայն որ կրէին թէ մեծ մարդ մը պիտի ըլլայ ժամանակին , ուստի և ամենայն ուսումնասիր անձինք կը սիրէին զինքը . 1841 ին Վարերարը՝ որ գիտէր հանձարը քաջաբերէ՝ զինքը Վաղընա Կրկնեան երկրագործութեան գարտը զրկեց , սէր յաջողութեամբ պատկուեցաւ . դաշտի աշխատութիւնը սովորէին յետոյ՝ քաղաքային աշխատութեան անցաւ . քաղաքական տնտեսութիւն և գանձային գիտութիւն սովորեցաւ : Ինչպէս հողը փուշեր նոյնպէս ալ մարդկային ընկերութիւնը դժուարութիւններ և զեղծումներ ունի զորս պարզել և յստակել պէտք է : հողը մշակուելու և մարդկային ընկերութիւնը կատարելագործուելու պէտք ունի . ուստի անձնանութիւն և աշխատութիւն կամ անշահախնդրութիւն և յարտաւելութիւն ու լայնախորհուրդ երկայնամութիւն , և կամ միով և եթ կատարելութիւն պէտք է :

« ԵԱԹՈՒ ԻՖէնտին , զանազան դժուար և փափուկ պաշտօններ ունեցաւ՝ զորոնք վարածատենն այս կատարելութեան հանգամանքը փայլեցան իւր վրայ : Փարիզէն վերադարձը 1847 ին եղաւ . 1848 թիւտ փաշային կամօքն Եստէֆանօզի տիպար ագարակին Տեսուչ և երկրագործութեան գարտային բարձրագոյն դասուն դասաւոր կարգեցաւ :

« 1862 Տար-իւլ Ֆիւնուեն թղթագրամոյք բարձմանը հաշուակալութեան անօրէն եղաւ :

« 1864 հաշուակալութեան ատենին անգամ , ու ասից յառաջ և ետքը տերութեան զանազան յանձնաժողովոյ անդամակցութիւնն ունեցաւ :

« 1865 Քանաքիւնեան փոխարկութեանը կառավարութեան կողմէն Տնօրէն , և Օւ

մանեան ընդհանուր հեռագրութեանց Տնօրէն եղաւ :

« 1866 Օսմանեան թղթատարութեանը ընդհանուր անօրէն : և այս տարի Հասարակաց շինութեան Պաշտօնեայ անուանեցաւ :

« Սարաէնիայի արուեստահանգէսին մեր տերութեան կողմէն ներկայացու յատուկ պաշտօնաւ : 1866 ին . համալրային հեռագրական տարեկան խորհրդոյ մէջ Օսմանեան տերութեան իբր ներկայացուցիչ գնաց Փարիզ . անցեալ 1867 ին դարձեալ նոյն խորհրդոյն ներկայ գտնուեցաւ :

« Քանիցս մեր ազգային Քաղաքական ժողովոյ անգամ և երկու անգամ Քնդհանուր ժողովոյ երեսփոխան ընտրուեցաւ : Ներսիսեան վարժարանին վեհանձն պաշտօնան , Խառն գիւղի-թաղական Խորհրդոյն Լաւնապետն , Թաղին բարերարն և Կուպր-Շահաղարեան վարժարանին հաստատուելուն գլխաւոր պատճառն էր , և իր մեծամեծ զբաղմանց մէջ՝ անոնց վրայ հոգ կը տանէր ոչ միայն ժողովն այլ և հեռուէն . Բարեգործական համալրային բարեկապատակ ընկերութեան անգամ , և անոր զարգացման նախանձախնդիրներէն մին . և այս ամէն գործոց մէջ յուսանալութիւն չունէր : Սեմ . ԵԱԹՈՒ Էֆէնտին արաքնայարդար ցոյցերն աւելորդ կը համարէր . նա ձեւամուշէր , Տերութեան և Վաղին իրական օգտին նախանձախնդիր ըլլալով՝ ձեւերը բուն օգտին կը զօհէր . նա խորհրդոյ մարդ էր և ոչ երեսփոխան , կատարելութեան ոգին կը գործէր անոր մէջ . ուստի աւելորդաբանութիւն և աւելորդ դարդ , ոչ իր խօսքերուն ու խորհրդոյն և ոչ իր անձին ու կենաց մէջ կը գործածէր . իրեն վրայ փառք ու մեծութիւն չէին ներգործեր . իր հետ կենակցողներէն շատերը չգիտէին թէ քանի՞ շքանշան ունի , վասն զի իր վրայ կրելու տեսնող հաղիւ թէ կը գտնուի , թէ պէտք է իր արժանաւորութիւնը ճանչցուած էր ոչ միայն Օսմանեան՝ այլ և Վաղընոյ , Նիզիւնոյ , Ռուսիոյ , Իտալիոյ , Բուսարիոյ , և այլն տերութիւններէն՝ որոնք բարձր պատուանշաններով մինչև մահուան մահձին մէջ զինքը կը պատկէին :

Ես ընտիր դամբանականները խիստ վաշեղըչ կերպով կը թուէն Եղթօն Էֆէնտին արժանաւորութիւնները . ուստի հարկ չմտար մեղի այս մասին խօսելու . սակայն ուշադրութեան արժանի քանի մը գիտողութիւններ ունին :

1. Աղաթօն է ֆէհտին ծնած է պարսկական զաւակ, և մեռած՝ Տերութեան պաշտօնայ։ Այս երկու վիճակներուն իրարմէ ունեցած մեծ տարբերութիւնը շատ հետեւութիւններ կը ծնանի. մասնաւորապէս՝ կը յուշեն թէ հանձար ու ազդանդը՝ մարդուս վիճակին վրայ որչափ մեծ փոփոխութիւն կը ներդրած է, և թէ Օսմանեան բարեկինամ կառավարութիւնն ինչ մեծ յարգ կուտայ հանձարին ու տաղանդին, աւանց նկատելու ազգն ու սերունդը կամ ծնունդը։ Սեր պատանեաց և երիտաւարաց մեծ խրախուսանաց օրինակ կրնայ ըլլալ Աղաթօնի կենաց վիճակին այս մեծ փոփոխութիւնը։

2. Աղաթօնի մահը՝ սերիշ մը, արդէն մեռեալ մը կենդանացոյց, Ղեղայիրեան Սիրտիչ ամիրան։ Սեր ազգին մէջ ատենօք ափրա անունը կրող 100-120 անձինք կը հաշուին եղեր, մինչև 30-40 տարի յառաջ 40-50 ամիրա կան եղեր. բայց այժմ այս անունը կրող չմնաց. և թէ կան քանի մը անձինք, անոնք ալ Պէյ կամ Լֆէնտի կ'ըսուին, որոնց հետ ոչ միայն հաւասարադատութիւն այլ և գերազանցութիւն մ'ալ ունէր պարսիկացան Աղաթօնին որդին, միևնոյն Լֆէնտի պատուանունը կրելով. մինչդեռ Միրա անունը հարուստ և ազդեցութեամբ անձերու և ծնունդներու միայն կը արժուէր։ Ղեղայիրեանն ալ մեծ ամիրա մ'էր. և իր կենդանութեանը ու պայծառ վիճակին մէջ մեծ համբաւ ու մեծ ազդեցութիւն ունէր. բայց այն փառաւոր վիճակը ոչ միայն մինչև գերեզման չկրցաւ տանել իր հետ, այլ և գերեզմանէն անդին ալ ամենուին կարեկցութիւնը և սրտի մորմըը դրաւեց թէ ինչու Ղեղայիրեան մը մեծամեծ օգուտներ պիտի չմատակարարէր իր Ազգին և մասնաւորապէս դռնէ իր Թաղին։ Ուստի Ղեղայիրեան անունըն իր մարմնոյն հետ հողին տակ թաղուած մնաց անյիշատակ մինչև Աղաթօնի մահը։ Այժմ Ղեղայիրեանի անյիշատակ անունն ռիսաւ յիշուիլ. այժմ ամէն մարդ միտթարութեամբ կը լսէ թէ Ղեղայիրեան կրցեր է այն փառաւոր վիճակին մէջ Ազգին մէկ մեծ ծառայութիւն մ'ընել, պարսիկացան Աղաթօնին որդին իրեն որդեգրելով և Փարսիզ ուսման խրկելով։ Թերեւս Ղեղայիրեանն իր կենդանութեանը այս որդեգրութեան դպրն նշանակութիւն մ'ալ չէր տուած, և իր գործոյ մէջ իբրև գործ յիշատակութեան տեղ ալ չունէր. բայց այժմ կը անսնուի որ Ղեղայիրեանի ոչ միայն գլուխ գործոյն է եղեր, այլև օր մը անոր

մեռած անունն կենդանացոյցիչը պիտի ըլլայ եղեր։ Աղաթօնի վրայ որ և իցէ բարեգործութիւն մը անմահ է. և թէ աղքատի մը հաց տալը երանական առաքինութեանց կարգն է, հայտնի որչափ և օ առաւել աղքատին տղուն ուսմանը և կրթութիւն տալը. որ պատառ մը հացին պէս միայն ժամանակաւոր պիտայք մը չլինէր, այլ պարտիզպանին զաւակը՝ Տերութեան պաշտօնայ կ'ընէ։ Որովհետև մեր օրերը ազգային կարևոր խնդիրներէն մէկն ալ այս եղած է. այսինքն թէ աղքատին տղուն ուսմանը պէտք է թէ միայն փոքր կշտացնելու չափ արհեստ մը՝ աւանց ուսման, որովհետև մեր օրերը աւելի կը սիրուի մեռեալ կամ գերեզմանի մօտ անձանց վրայ աւելի հոգ ունենալ. քան թէ կենդանութեան տնայը կրող աղքատ զաւակայ. որոնց կրթութիւնը կրնայ զիրենք կենդանւոյն մեռելութենէն ազատել, և Ազգին ընծայել Աղաթօններ, որովհետև մեր օրերը աղքատի տղայոց վրայ չերևար այն ցոյցը հարուստներուն կողմէն, որ երբեմն կար, այսինքն աղքատի մը զաւակ որդեգրել, և Լարսիս ուսման և կրթութեան խրկելու փոյթ. որովհետև մեր օրերը այնպիսի հարուստ անձ կը տեսնենք, որ փոխանակ Ղեղայիրեանի նման պարսիկացանին որդին Պաշտօնայ ընելու, աւելի կը փախալի պարսիկ պաններ հասցնելու, պարսիկ շինելով, և սակիները անոր հողին ու մօտին վրայ փռացնելով. մէք ալ այս գիտողութիւնն արժան համարեցինք Աղաթօնին շիրին վրայ հասանցնել։ Թէ՛ այն անձերուն՝ որ կարողութիւն ունին աղքատին զաւակը կրթել տալ, և թէ՛ այն անձերուն որ թէ կարողութիւն չունին՝ սակայն ազդեցութիւն ունին աղքատին զաւակը կրթել տալու, կը յիշեցնենք դարձեալ որ Ղեղայիրեան մը բոլոր իր կենացը մէջ, այն փառաւոր վիճակին մէջ, միայն այս ծառայութիւնը կրցցեր է ընել Ազգին, և այժմ ալ փոշտած ու կերտած օր կը ցնծայ. փառն զի մեռած յիշատակը կ'արթնայ ու կ'անմահանայ Ազգին մէջ։ Այս յիշեցնենք դարձեալ Ղեղայիրեանի ու Աղաթօնի կենաց վերջին օրերը. ոչ ոք թող իր հարստութեանը վրայ չպործենայ. անոնք դերեզմանէն անդին չեն անցնիր, Թերեւս մինչև գերեզմանին դուռն ալ չհասնին։

3. Աղաթօն ծնաւ ի խառնուրդ պարսիկ պանի զաւակ, ապրեցաւ ի խառնուրդ Տերութեան պաշտօնայ, և այնպէս թաղուեցաւ ի խառնուրդ։ Սեր մէջ շատ քիչեր կան, որ այս սքանչելի կեանքը վարած ըլլան. ծնած

ու սնած տեղը չուրանալ : Աղաթօն կրնար իր տունը փոխադրել Բերա , կամ ուրիշ տեղ մը . կրնար զգալ թէ խառնուրդի օգը ծանր է , թէ բնական տունը շատ փոքր է , թէ ինք ոչ ևս պարտիզպան մ'է , այլ Տէրութեան պաշտօնէացի մը : ուստի տեղը , տունը և կենակցութիւնը կրնար փոխել , բայց չըրաւ : Աղաթօնի կենացը այս գիրքին վրայ շատ բան կրնանք գրել , բայց ուրիշ ատենի կը թողունք . սակայն Աղաթօնը օրինակ կուտանք անոնց , որ եթէ գործերնին իշ ճշ շտկեն , ալ չեն կրնար սեղմիլ ծնած ու սնած տանը մէջ . զայն կը փոխեն , կամ փոխներով՝ աւելի մեծ ու փառաւորը կը կանգնեն , և այլն և այլն , դժբաղդաբար ասանկերուն ալ վախճանը շուտով կը հասնի : Արնան օրինակ առնել նաեւ անոնք , որ Տէրութեան կամ ուրիշ բարձր պաշտօններու հասնելով , ալ անբաւական կամ նուաստութիւն կը համարին ազգային պաշտօններն իրենց համար . այսպիսի անմարները թող յիշեն թէ Աղաթօն Գրիգոր էֆէնտի Պաշտօնէացի հասարակաց շինութեանց , թղթատարութեանց հեռագրութեանց Օսմանեան պետութեան , հրամանատար Էֆէնտի պատեց Գաղղիոյ , երկաթեայ թափին Ըստրիոյ , Սրբոյն Ստանիսլաւի Ռուսիոյ , Սրբոյն Մաւրիտեայ և Ղազարու Բաղիոյ , և այլն , և այլն և այլն , և Արեւելիկ թաղական իրերէրոյ խառնուրդի խառնուրդի թաղական խորհրդականութիւնը միայն անուամբ չէր վարել , այլ ինչպէս Ներսէս Սրբազանն ալ յիշած է Գամբանականին մէջ , խառնուրդի Բարերարն եղած է : Ուստի Աղաթօնի ատենապետութիւնը չէ թէ նուաստութիւն կամ զիջում մ'էր , այլ արդէն ունեցած պայծառ վիճակին աւելի փայլ մը կուտար : Ուրեմն իրաւամբ բոլոր Ազգն ալ կ'ոգնայ այսպիսի հազարագիւտ անձի մը տարածամասնը :

Շուրայի Տէվլէթի մէջ Հայոց Երկայայտիւ :

Եթէ Ազգը Աղաթօն Գրիգոր Էֆէնտիին տարածամասնունը վրայ դառնակսկիծ ցաւով կուլայ , միւս կողմէն գոնէ իր արտասուքը սրբելով միակերպութեամբ նայելու բաղդը կ'ունենայ Օտեան Գրիգոր Էֆէնտիի վրայ , Շուրայի Տէվլէթի մէջ Հայոց ազգին միակ ներկայացուցիչ ատենելով զինքը :

Վսեմափայլ Օտեան Էֆէնտին ընդհանուր Ազգին արդէն ծանօթ է իր հանձարովը և քա-

ղաքագիտական բարձր տաղանդովը : Նորին Վսեմութեան արդի բարձր պաշտօնին ունեցած կոչումը ընդհանուր գոհունակութեան և բերկրութեան պատճառ եղաւ . վասն զի բոլոր Ազգին համակրութիւնն ու սէրը դրաւած է իր ընտիր բարեմասնութիւններովը : Ոչ-Սահմեական հասարակութիւններէն բարեխնամ Կառավարութեան ժողովներուն մէջ պաշտօնի կոչուող անձերը շատ դժուարին վիճակի մը մէջ կը գտնուին Կառավարութեան և իրենց հասարակութեան շահերը ի մի ձուլելու և ի միասին լծորդելու մասին . ուրախ եմք որ Հայոց ներկայացուցիչը այդ հազարագիւտ յատկութիւնը կը կրէ : Թէև օտարազգի թերթերը Շուրայի մէջ Հայոց կողմանէ միայն մէկ ներկայացուցիչ մը գտնուիլը բաղդատմամբ ուրիշ հասարակութեանց ներկայացուցչաց թիւոյն նկատողութեան առնել աճապարեցին . սակայն Հայ Ազգը հարկ մը չզգար այդ նկատողութեան , քանի որ իր ներկայացուցիչն ընդհանուր հաւանութեան և ընտրութեան կնիքը կը կրէ . արժանաւորութեան և տաղանդին քով թուոյն անհաւասարութիւնն իր արժէքը կը կորսնցնէ . բաւական է որ Հայ ազգը Շուրայի Տէվլէթին մէջ չէ թէ մէկով մը , այլ ամէն բարեմասնութեամբ զարդարեալ , հասարակաց սիրելի անձով մը կը ներկայանայ :

Ընել բարձր պաշտօններ մաղթելով , կը փութանք հրատարակել հետեւեալ ուղերձը , որ ազգային բանահիւս մը կը նուիրէ առ Նորին Վսեմութիւն ազգասէր Գրիգոր Էֆէնտի Օտեան ասն զմեզ յայտնելով :

ԱՌ ՎՍԵՄԱԾՈՒՐ

ԳՐԻԳՈՐ ԷՖԷՆՏԻ ՕՏԵԱՆ

ԶՕՆ

Ա .

Ո՞ր զոխեղերց յօրինուած և դաստեղծուող կազմեաց շրջանս , Ո՞ր այն մատն ամենարուեստ գրծեաց սահման Ովկիանու , Նաւագնաց ո՞ր ընդ եթեր ուանդընդահերձ յալիս օրաթիւ՝ Մեզ ուսոյց՝ պատմեալ Սուսա՝ , “ Երկկիսս ԵՍՏՈՒՍԺ Երկրի ՀԱՆՃԱՐ ” : Ո՞ր զօրութիւնը անմեկին յաղթող բնութեան բընաւից իշխան , Զճեղ Հոմեր և Վիրգիլ անմահական հարբ ճարտարաց ,

Մեր մէջ օրէնսդրական նախնայական ընկալելով իրականացման ժողովը գիտենք, զործադիր աստեան՝ Պատրիարքարանի հիմնական խառն ժողովը՝ իսկ արդարութեան աստեան չունինք։ (Լճ. ներքին գործոց նկատմամբ)։

Ժողովուրդին շահը ապահովելու բնական համար՝ հարկ է որ՝ այս երեք աստեանները իրարմէ անկախ ըլլան, իրենց գլուխ ունենալով թաղաւոր մը, նախագահ մը և կամ մեր հիմնական վիճակին նկատմամբ պատրիարք մը։

Կառավարական գործոց ուղղութիւնը կը պահանջէ որ՝ իշխանութեան մը բարձր աստեանները իրարու վրայ վստահ եղած ըլլան։ (ուրիշ խօսք է կարծեաց անբերութիւնը)։ Ուստի երբ իշխանութեան ճիւղերէն մէկը միւսին վրայ վստահ է, հարկ է որ՝ կողմին մէկուն անդամները փոխուին։

Մեր Լճ. կառավարութիւնն ալ հիմա ճիշդ այս վիճակին մէջ է ժողովրդին առջև։ Բացատրենք։

Պատրիարքարանը անցեալները պաշտօնական ծանուցմամբ մը ժողովուրդին առջև ընդհանուր ժողովն ամբաստանեց, և անոր լուծումն ուղեւոր անդ լինողները հրաժարեալ հըրաւարակեց, իր ամբողջ անդամներով։

Ժողովուրդն առի կարգաց, և այդ պաշտօնական ծանուցմամբ գտաւ որով թեան կոչուեցաւ։

Ինչ եղաւ, ասոր արդիւնքը՝ խառն ժողովը և Պատրիարքարանի անհամաձայնութեան քննուեց յանձնաժողովը գաղութեաց։

Սահմանադրութեան յանձնաժողովը դադարեցաւ։

Պատրիարքարանի դիւանատունը քանի մ'օր քոյ մնաց։

Բայց վերջը։

Ս. Պատրիարքը և խառն ժողովը իր անդրնասան, զիւանատունը բացուեցաւ թագրիրներ գրուիլ սխառն և Մանգուսէն քոյեւորուեցաւ։

Ղերջացէս

Ժողովուրդին պաշտօնական ծանուցմամբ հրաժարական տուաւ Ս. Պատրիարքը՝ իրեն Պատրիարք Օգոստոսիան Կայսերալ ներկայացաւ յանուն իր այն ժողովուրդին որու առջև ինքը հրաժարեալ է իր ազաւ ծանուցմամբ։

Ուրեմն

Ժողովուրդը թէ (ձեռնհաս մարմին մը էր, ի՞նչու անոր հրաժարական կողմի և դատաւոր կը կոչուի) թէ ձեռնհաս մարմին մ'էր, ի՞նչու անոր առջև հրաժարեալը դարձեալ պաշտօն կը վարէ։

Ի՞նչո՞ւր հետեւի անկից անարարման զեմ մասին

Կը հետեւի որ ժողովուրդը թեմին հետ է կը

հետեւի որ՝ ժողովուրդը ձեռնհասաց անարար

Ուրեմն ժողովուրդը անորմէր բան մէջ մ

Բայց թէ ժողովուրդը անորմէր բան մէջ

անոր կառավարողն ալ անինչն պաշտօնական է

որ բոլի է այն ալ արժանաւոր բան մը է

Չըսկալինք չարացում մտածուց մը

Ժողովուրդը է քիչ որ էր բայց անոր պաշտօնական կոչու սոր ձեռնինք որ երբ չի գտնու

Ժողովուրդը իր ընդհանուր ժողովն ընտրած է իր կամքին ներկայացուցիչը

բնալ զՊատրիարքը ընտրած է Լճ. կործադիր իշխանութեան գլուխը

Բայց արտօնեալ գործող իշխանութիւնը ի պաշտօնէ հրաժարած է և զեւր իր հրաժարականը եւ չունաւ գարծեալ իրենք որ

ծադիր իշխանութիւն կը գրէ, կը խօսի, կը վճռէ և հոս ու հոն կը ներկայանայ, բոլի կը լայն թէ

կամ բաւ օրինի Լճ. Պատրիարքը իշխանութիւնը ժամանակ որ անձերէ

յարիշտուեալ է, և կամ ժողովուրդն ալ ասկից վերջը այդ գործող իշխանութեան տէր է

Եւ վերջինք կրնան մեր մէջ ուղղուել գտնուիլ բայց ասի կայսերական կառավարութեան ընդունումը ընտրած համար խառն

թիւ Լիւծուցողները կանխաւ եւ առաւել պէտք է որուն ընդհանուր երթալով աւելի զօրութիւն կրտանայ բան թէ եւ ի տանուի

Եւ մեր մէջ անպայման է անցեալ օր սոսի քաղաքական գործոց համար Պատրիարքներն յանուն իրենց ժողովուրդին Օգոստոսիան

Կայսերէն ընդունուելին։

Սոյդը խօսելով Պատրիարքութիւնը թէ քաղաքական և թէ Լճային նկատմամբ շատ սիրուն և շատ յարգելի պաշտօն մ'է, և մարդ

դիւրութեամբ անկից բաժնուիլ չը կրնար ուղեւ բայց մի բաւ մեր Ս. Պատրիարքին որ

եւ բոլոր Լճին հրաժարական տուաւ և մի կողմէն բաւ հրաժարականով Լճ. վերաբն

նութեան և այն յանձնաժողովներն անդործ պահէ և միւս կողմէն դարձեալ յանուն Լճին և առանց Լճէն հրաժարականը եւ տանելու

եւ Օգոստոսիան Կայսեր ներկայացրէ։

Եւ թէ Պատրիարքը հրաժարած է, ուրեմն իր ամէն յարգանքն տեղը իսկ արքեպիսկոպոս

մ'է, և իրեն պատրիարք գործելու և ներքին յանալը իրաւունք չունի, եւ թէ հրաժարած է, ի՞նչ է բոլոր Լայնքուն ձեռքն եղած արք

տանական ծանուցում մը այս երկու հարստ

Թեան մէջ անպատճառ խաբուող մը կայ, բայց որովհետեւ Ս. Պատրիարքը չէր կրնար Օգոստոսի ամիսը անցնել Պատրիարք մ'ըլլալու ներկայանալ, ուրեմն խաբուողը մենք ենք, այսինքն Ս. Պատրիարքը հրաժարած չէ, այդ ծանուցումը իրը չէ, այլ Սասիսին շինածն է:

Սասիս ինչպէս կրնայ ատանկ բան մ'ընել: Եւ ի՞նչ է շատերուն տարակոյտը, բայց աւելի շահաւոր կեղծներ կարծեմ եթէ Սասիս մեզ խաբեց ըսենք փոխանակ Պատրիարքը մեզ խաբեց ըսելու: Սակայն աս ալ չը պիտի կրնանք ըսել, քանի որ անդին հասարակաց անդորրութեանը (Թմրութեանը) համար՝ մի և նոյն Պատրիարքը ղ(Ս)անդումէն կը դադրեցնէ, ինչու պատրիարքական իշխանութեան անուանով կեղծ պաշտօնական ծանուցում հրատարակելու ձեռնարկող Սասիսը չը դադրեցնէ:

Չգէնք այս ամենը, եղածն եղած է:

Ժողովուրդն այսօր հրաժարման ծանուցումն իր ձեռքն ունի, բայց անոր յետոս կստանալ զեռ ձեռքը չունի. Բ. Գրան հրամանաւր առժամանակեայ պաշտօն վարելին ալ զեռ ի պաշտօնէ ծանուցուած չէ:

Հոգ չէ որ՝ մի և նոյն հրաժարեալը այսօր իբրեւ ոչ - հրաժարեալ գործ կը տեսնէ:

Սեր զարմանքը այս մասին վրայ չէ. քանզի հակաիշխութիւն (քօնթրօլ) չունեցող իշխանութիւն մը կրնայ ատանկ բաներ ընել:

Սիայն մեր զարմանքը սա է որ՝ մեր Թաւադական խորհուրդները ըստ որում սոսկ ժողովրդական պաշտօն ունին և ինչպէս կրնան ժողովուրդին առջև հրաժարեալ պատրիարքին հետ պաշտօնական յարաբերութեանց մասնել.

Ըրդեօք ատոնք ալ իրենց ժողովուրդին հետ իբրեւ խաղալիք կը վարուին.

Ըրդեօք ատոնք ալ հակաիշխութեան մէջ գտնուելով կրնան ժողովուրդին իրաւանցը դէմ շարժիլ.

Ըրդեօք ատոնց համար ալ ժողովուրդը միայն ընտրելու գործիք մ'է:

Թող ըլլայ այնպէս. բայց ո՞ւր դնենք որ՝ այն իշխանութիւնը որ իր զօրութիւնը իր ժողովուրդին համակրութենէ չառնէր, անգործ է, ոչինչ է. ո՞ւր դնենք որ որ մը իրենք ալ այդ պաշտօններէն ելնելով այն ժողովուրդին կարգը պիտի անցնին, որու իրաւունքը, գոյութիւնը և պատիւը այսօր իրենց համար ոչինչ է. ո՞ւր դնենք որ որ մ'իրենք ալ չի պիտի պատուին քանզի չարտուուեցին:

Եւ աս ամենէն կը հետևի որ՝ մեր մէջ այսօրուան իշխանութիւն կոչածնիս, ստուգիւ

անիշխանութիւն մ'է, մեր վիճակն անսուղի է, մեր մէջ պաշտօնական ծանուցումները յարգ և արժէք չունին, մեր մէջ իշխանութեան ձայնը անխոտհելի է, վերջապէս բարոյապէս պատրիարքարանիս դոյ է, և այսօրուան իր նիւթապէս բայց ըլլալը ժողովրդականութեան սկզբունքին սպառնալիքն է. մէկ խօսքով անանկ վիճակ մ'ունինք որ եթէ ամեն մարդ անգամ մը անոր խորը թափանցելով խորհելու ըլլայ, կը ցաւի իր վրայ, կը տրտնջայ իր հայր ըլլալուն վրայ:

Պատճառ,

Պատճառն ուրիշ բան չէ, բայց միայն տը պաղրութեան սեղմեալ վիճակը:

()

Սեծապատիւ Ս. Լինաւոր Էֆէնտիէն հետեւեալ նամակն ստացանք ի հրատարակութիւն:

... Խմբագիր

Պատիւ ունիմ Յարգութեանդ ծանուցանել թէ՝ 1868 ամսի ին 13 ին ամսաթուով և պատուական լրագրող 138 երրորդ թուով հրատարակուած Թերթիգ 58 երրորդ էջին մէջ ցաւով սրտի կարգացի յետագայ աղերդ որովք կըսէք թէ՝ ... « Ս. Պատրիարքն թող սուտ լուսաւորչականներէ չվախնայ, որոնք աճելիք չունին, բայց թող վախնայ Պաւսմասօնութենէ, որոնք աճելու վրայ են, և Թերթիգ իւր շուրջն ալ պատած են »:

Եւ դրութիւնդ որու որ կը վերաբերի կարելի է որ Յարգութեանդ համար պահանջեն, բայց նուազատա ալ Պաւսմասօն ընկերութեան անդամակիցներէն մէկն ըլլալով երբ այդ ձեռն անսահման սճով և հրապարակաւ բրած ամբաստանութեանդ հասարակութեան առաջ զմեզ իբրեւ ամեն տեսակ յանցանքի մեղքի և եղեռնի կարող մարդիկ համարել տալու միջոց մը ըլլալով, տարակոյտ չկայ որ ընկերութեանս և ասոր անդամակցաց դէմ ծնանելի ծուռ և սխալ գաղափարներուն առաջն առնելով, արգարութիւնը երևան հանելը մեր պարտքն է:

(Ս'նայեալը Գալ աւգոստ 2)

ՏՆՕՐ ԵՆ = ԽՄԲԱԳԻՐ

ՄՏԵՓԱՆ Պ. ՊՕՂՈՍ ՓԱՓԱԶԵԱՆՑ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎՀԱՆՆՈՒ ՄԻԻՀԷՆՏԻՍԵԱՆ